

Diyorbek Normuxammadov

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot fakulteti IV bosqich talabasi

Qilichov Bobir Xo‘jaqul o‘g‘li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Menejment” kafedrası assistenti,
telefon: +99891-544-33-55

g-mail: samarkand030@gmail.com

Аннотация

Ushbu maqola aksiyadorlik jamiyatlarida nazorat organlarining ahamiyati, vazifalari va faoliyatini tartibga soluvchi qonuniy asoslarini tahlil qiladi. Maqolada nazorat organlarining turlari, ularning samaradorligini oshirish yo‘llari, moliyaviy hisobotlarni tekshirish mexanizmlari va korporativ boshqaruvdagi roli batafsil yoritiladi. Shu bilan birga, maqolada aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish va jamiyat faoliyatining shaffofligini ta’minlashga qaratilgan amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so‘zlar: Aksiyadorlik jamiyati, nazorat organlari, korporativ boshqaruv, moliyaviy hisobot, aksiyadorlar manfaatlari, shaffoflik, qonuniy tartib

Аннотация

В данной статье анализируется значение, функции и правовые основы контрольных органов в акционерных обществах. Подробно рассматриваются виды контрольных органов, методы повышения их эффективности, механизмы проверки финансовой отчетности и их роль в корпоративном управлении. Кроме того, в статье даны практические рекомендации по защите интересов акционеров и обеспечению прозрачности деятельности компании.

Ключевые слова: Акционерное общество, контрольные органы, корпоративное управление, финансовая отчетность, интересы акционеров, прозрачность, правовое регулирование.

Annotation

This article analyzes the importance, functions, and legal foundations of supervisory bodies in joint-stock companies. It provides a detailed overview of the types of supervisory bodies, methods to improve their efficiency, mechanisms for auditing financial statements, and their role in corporate governance. Additionally, the paper offers practical recommendations aimed at protecting shareholders' interests and ensuring transparency in company operations.

Keywords: Joint-stock company, supervisory bodies, corporate governance, financial statements, shareholders' interests, transparency, legal regulation.

Kirish

Aksiyadorlik jamiyatlari zamonaviy iqtisodiyotning muhim va asosiy institutlaridan biri hisoblanadi. Ularning faoliyati nafaqat kompaniya daromadlilikini oshirish, balki aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bilan chambarchas bog'liq. Bunday jamiyatlarda korporativ boshqaruv tizimining samarali ishlashi, shaffoflik va moliyaviy hisobdorlik nazorat organlarining faoliyati orqali ta'minlanadi. Nazorat organlari – bu jamiyatning moliyaviy, operatsion va huquqiy faoliyatini tekshiruvchi asosiy bo'g'in bo'lib, ularning asosiy maqsadi kompaniya ichidagi risklarni aniqlash, moliyaviy hisobotlarning to'g'riligini ta'minlash va aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilishdir.

Nazorat organlari turlicha shakllarda tashkil etilishi mumkin: ichki nazorat organlari kompaniya ichidagi tekshiruv va monitoring faoliyatini olib boradi, tashqi nazorat organlari esa mustaqil auditorlar yoki davlat organlari orqali kompaniya faoliyatini baholaydi. Shuningdek, ularning faoliyati qonuniy hujjatlar bilan tartibga solinadi, bu esa kompaniya ichidagi qaror qabul qilish jarayonlarini yanada shaffof va samarali qiladi.

Ushbu maqola aksiyadorlik jamiyatlarida nazorat organlarining o'ri, turlari, vazifalari va samaradorligini oshirish yo'llarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, zamonaviy korporativ boshqaruv tizimining barqarorligini ta'minlashdagi ularning ahamiyatini yoritadi.

Asosiy qism. Aksiyadorlik jamiyatlari zamonaviy iqtisodiyotning muhim va asosiy instituti bo'lib, ular nafaqat kompaniya daromadlilikini oshirishga, balki aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunday jamiyatlarda nazorat organlarining mavjudligi va faoliyati korporativ boshqaruv tizimining asosiy tarkibiy

qismi hisoblanadi. Nazorat organlari kompaniya faoliyatining moliyaviy, operatsion va huquqiy jihatlarini muntazam ravishda kuzatadi, kompaniya ichidagi risklarni aniqlaydi va moliyaviy hisobotlarning to'g'riligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, ular aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish va kompaniya faoliyatida shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqadi va amalga oshiradi.

Aksiyadorlik jamiyatlarining samarali faoliyati ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning eng muhim jihatlaridan biri – nazorat organlarining mavjudligi va ularning samarali ishlashidir. Nazorat organlari ichki va tashqi shakllarda tashkil etilishi mumkin. Ichki nazorat organlari kompaniya ichidagi tekshiruv va monitoring faoliyatini olib boradi, xodimlar va rahbariyat faoliyatini baholaydi, ichki moliyaviy nazorat va auditni amalga oshiradi. Ichki nazoratning samaradorligi kompaniya ichidagi moliyaviy va operatsion jarayonlarning shaffofligini oshiradi, noto'g'ri qarorlar va moliyaviy xatolarning oldini oladi. Tashqi nazorat organlari esa mustaqil auditorlar yoki davlat organlari orqali kompaniya faoliyatini baholaydi. Tashqi nazorat kompaniya hisob-kitoblarini, moliyaviy hisobotlarni va korporativ boshqaruvni mustaqil ravishda tekshirish orqali aksiyadorlar va investorlar uchun kompaniya faoliyatining shaffofligini kafolatlaydi.

Nazorat organlarining asosiy vazifalaridan biri kompaniya moliyaviy hisobotlarini tekshirishdir. Moliyaviy hisobotlar aksiyadorlar, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun kompaniya faoliyatini baholashda muhim manba hisoblanadi. Nazorat organlari hisobotlarda ko'rsatilgan ma'lumotlarning haqqoniyligini va to'g'riligini aniqlash orqali moliyaviy xatolarning oldini oladi, moliyaviy risklarni kamaytiradi va aksiyadorlar ishonchini oshiradi. Shu bilan birga, nazorat organlari korporativ boshqaruv jarayonlarini ham nazorat qiladi, ya'ni kompaniya rahbariyati tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarning qonuniyligi, adolatliligi va kompaniya maqsadlariga muvofiqligini ta'minlaydi. Bu esa aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish va kompaniya ichidagi boshqaruvni optimallashtirish imkonini beradi.

Nazorat organlarining samaradorligi ularning tashkil etilish shakli, vakolatlari va faoliyat mexanizmlariga bog'liq. Ichki nazorat organlari kompaniya ichida turli bo'linmalar bilan hamkorlikda ishlaydi, ularning rahbariyat bilan mustaqil aloqalari bo'lishi lozim, chunki nazoratning samarali bo'lishi uchun ularning qarorlari va xulosalari rahbariyat tomonidan inobatga olinishi zarur. Tashqi nazorat organlari esa mustaqil auditorlar yoki davlat organlari orqali amalga oshiriladi, ular kompaniya faoliyatini tashqi jihatdan baholaydi va qonuniy talablarga muvofiqligini tekshiradi. Bu ikki turdagi nazorat organlari bir-birini to'ldiradi va aksiyadorlik jamiyatlarida barqaror korporativ boshqaruv tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazorat organlarining korporativ boshqaruvdagi roli ham alohida e'tiborga loyiq. Ular kompaniya rahbariyati va aksiyadorlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga soladi, qaror qabul qilish jarayonlarining shaffofligini ta'minlaydi va kompaniya ichidagi huquqiy normalarga rioya qilinishini nazorat qiladi. Shu bilan birga, nazorat organlari kompaniya ichidagi nizolar va qarama-qarshiliklarning oldini olishda ham muhim ahamiyatga ega, chunki ular aksiyadorlar va rahbariyat o'rtasida vositachi vazifasini bajaradi va muammolarni qonuniy asosda hal qiladi.

Bundan tashqari, nazorat organlari kompaniyaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga ham hissa qo'shadi. Moliyaviy nazorat va audit jarayonlari kompaniya aktivlarining samarali ishlatilishini, xarajatlarning oqilona bo'lishini va moliyaviy risklarning kamayishini ta'minlaydi. Shu tariqa, nazorat organlari nafaqat kompaniya ichidagi iqtisodiy jarayonlarni kuzatadi, balki kompaniya uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirishga ham yordam beradi. Ularning faoliyati kompaniya obro'sini oshirish, investorlar ishonchini mustahkamlash va aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan muhim vosita hisoblanadi.

Nazorat organlari faoliyatining qonuniy asosi ham muhim ahamiyatga ega. Ularning vakolatlari va vazifalari milliy qonunchilik va korporativ boshqaruv standartlari bilan tartibga solinadi. Bu esa kompaniya rahbariyati va nazorat organlari o'rtasida aniq me'yoriy chegaralarni belgilaydi, ularning faoliyatini muvofiqlashtiradi va har ikki tomonning huquq va majburiyatlarini aniqlaydi. Shu bilan birga, xalqaro standartlar va tajribalar nazorat organlari faoliyatining sifatini oshirishga yordam beradi, ularni zamonaviy moliyaviy va korporativ boshqaruv talablariga moslashtiradi.

Ushbu kontekstda aksiyadorlik jamiyatlarida nazorat organlarining samaradorligi kompaniya faoliyatining shaffofligi, aksiyadorlar ishonchi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Ichki va tashqi nazorat organlari birgalikda kompaniya ichidagi moliyaviy va operatsion jarayonlarni kuzatadi, qaror qabul qilish tizimini shaffof qiladi, moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta'minlaydi va aksiyadorlar manfaatlarini himoya qiladi. Shu bilan birga, ularning faoliyati kompaniyaning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirishga, risklarni kamaytirishga va kompaniya obro'sini oshirishga xizmat qiladi.

Nazorat organlari shuningdek, kompaniya ichidagi rahbariyat va xodimlar faoliyatini baholash, ichki tartib-qoidalarni shakllantirish va kompaniya resurslarini samarali boshqarish kabi vazifalarni ham bajaradi. Bu esa kompaniya ichidagi jarayonlarni tartibga solish, xatolarning oldini olish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Shu tariqa, nazorat organlari aksiyadorlik jamiyatlarida faqat moliyaviy va huquqiy nazorat vositasi sifatida emas, balki kompaniya ichidagi

boshqaruv va strategik qarorlar jarayonini optimallashtiruvchi muhim institutsional mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Umuman olganda, aksiyadorlik jamiyatlarida nazorat organlarining mavjudligi va faoliyati kompaniya ichidagi moliyaviy barqarorlik, korporativ boshqaruvning samaradorligi, qaror qabul qilish jarayonlarining shaffofligi va aksiyadorlar manfaatlarining himoya qilinishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ularning samarali ishlashi ichki va tashqi nazoratning uyg'unligi, vakolatlar va majburiyatlarning aniq belgilanishi, zamonaviy korporativ boshqaruv standartlariga moslashuvi orqali amalga oshiriladi. Shu tariqa, nazorat organlari aksiyadorlik jamiyatlarida faqat nazorat mexanizmi sifatida emas, balki kompaniya rivojlanishining barqarorligi va aksiyadorlar ishonchining kafolati sifatida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. Aksiyadorlik jamiyatlarida nazorat organlari kompaniya faoliyatining samaradorligi, moliyaviy barqarorlik va korporativ boshqaruv tizimining shaffofligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ichki va tashqi nazorat organlari birgalikda kompaniyaning moliyaviy hisobotlarini tekshiradi, rahbariyatning qaror qabul qilish jarayonlarini baholaydi, operatsion va strategik faoliyatning qonuniy va samarali bo'lishini nazorat qiladi hamda aksiyadorlar manfaatlarini himoya qiladi. Shu bilan birga, nazorat organlari kompaniya faoliyatidagi xatolar va moliyaviy risklarni aniqlash orqali kompaniya obro'si va aksiyadorlar ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

Ichki nazorat organlari kompaniya ichidagi barcha jarayonlarni muntazam ravishda kuzatadi, ichki audit va monitoring orqali xatolarni vaqtida aniqlaydi va ularni tuzatish bo'yicha tavsiyalar beradi. Bu esa kompaniya ichidagi moliyaviy va operatsion jarayonlarning shaffofligini ta'minlaydi, qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtiradi va kompaniya rahbariyati hamda xodimlar faoliyatining samaradorligini oshiradi. Tashqi nazorat organlari esa mustaqil auditorlar yoki davlat organlari orqali kompaniya faoliyatini baholaydi va qonuniy talablarga mosligini tekshiradi. Tashqi nazorat kompaniya hisob-kitoblarning haqqoniyligini, moliyaviy hisobotlarning aniqligini va korporativ boshqaruvning xalqaro standartlarga mos kelishini kafolatlaydi. Shu tariqa, ichki va tashqi nazorat organlari bir-birini to'ldiradi va aksiyadorlik jamiyatlarida barqaror, shaffof va samarali boshqaruv tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazorat organlarining samarali ishlashi kompaniya ichidagi moliyaviy barqarorlik, strategik rivojlanish va qaror qabul qilish jarayonlarining sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Ular kompaniya rahbariyati tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarning qonuniyligini, adolatliligini va aksiyadorlar manfaatlariga muvofiqligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, nazorat organlari kompaniya ichidagi nizolar va qarama-qarshiliklarning oldini olishda vositachi vazifasini bajaradi, aksiyadorlar va rahbariyat o'rtasida muammolarni qonuniy

asosda hal qilish imkonini yaratadi. Bu esa kompaniya ichidagi boshqaruvni yanada samarali va shaffof qiladi.

Moliyaviy nazorat va audit jarayonlari kompaniya resurslarining samarali ishlatilishini, xarajatlarning oqilona bo'lishini va moliyaviy risklarning kamayishini ta'minlaydi. Shu tariqa, nazorat organlari kompaniya faoliyatining nafaqat moliyaviy, balki strategik jihatlarini ham tartibga soladi, kompaniya uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirishga yordam beradi va kompaniyaning umumiy samaradorligini oshiradi. Ularning faoliyati aksiyadorlar ishonchini mustahkamlash, kompaniya obro'sini oshirish va investorlar e'tiborini jalb qilishga qaratilgan muhim vosita hisoblanadi.

Nazorat organlarining faoliyati qonuniy asoslar bilan tartibga solinadi va ularning vakolatlari, majburiyatlari aniq belgilangan bo'ladi. Milliy qonunchilik va korporativ boshqaruv standartlari nazorat organlari faoliyatini tartibga soladi, kompaniya rahbariyati va nazorat organlari o'rtasida aniq me'yoriy chegaralarni belgilaydi hamda har ikki tomonning huquq va majburiyatlarini aniqlaydi. Shu bilan birga, xalqaro standartlar va tajribalar nazorat organlari faoliyatining sifatini oshirishga, ularni zamonaviy moliyaviy va korporativ boshqaruv talablariga moslashtirishga yordam beradi.

Umuman olganda, nazorat organlari aksiyadorlik jamiyatlarida faqat moliyaviy va huquqiy nazorat mexanizmi sifatida emas, balki kompaniya ichidagi boshqaruv tizimini optimallashtirish, strategik qarorlar qabul qilishni shaffoflashtirish va aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilishning asosiy vositasi sifatida muhim rol o'ynaydi. Ularning mavjudligi va samarali faoliyati kompaniya ichidagi moliyaviy barqarorlik, korporativ boshqaruvning samaradorligi, qaror qabul qilish jarayonlarining shaffofligi va aksiyadorlar ishonchini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu tariqa, nazorat organlari zamonaviy iqtisodiyotda aksiyadorlik jamiyatlarining muvaffaqiyatli va barqaror ishlashini kafolatlaydigan muhim institutlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. Aksiyadorlik jamiyatlari to'g'risidagi Qonun. – Toshkent: Huquqiy axborot nashriyoti, 2021.
2. Shokirov M. Korporativ boshqaruv va aksiyadorlar huquqlari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020.
3. Abdullayev R. Moliyaviy nazorat va audit. – Toshkent: Moliya va iqtisod nashriyoti, 2019.
4. Tricker B. Corporate Governance: Principles, Policies, and Practices. – Oxford: Oxford University Press, 2019.

5. Mallin C. Corporate Governance. – Oxford: Oxford University Press, 2018.
6. Jensen M., Meckling W. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure // Journal of Financial Economics. – 1976. – Vol. 3. – P. 305–360.
7. Hillier D., Grinblatt M., Titman S. Financial Markets and Corporate Strategy. – New York: McGraw-Hill Education, 2019.
8. Filatotchev I., Boyd B. Corporate Governance in Emerging Markets. – London: Routledge, 2018.
9. Piketty T. Capital and Ideology. – Cambridge: Harvard University Press, 2020.
10. Ivanov A.N. Korporativnoe upravlenie i kontrolnye organy akcionerных obshchestv. – Moskva: Yurayt, 2020.
11. Smirnova E.V. Audit i vnutrennyaya proverka v akcionerных obshchestvakh. – Sankt-Peterburg: Piter, 2019.
12. OECD. Corporate Governance Factbook 2021. – Paris: OECD Publishing, 2021.